

Az MTA Hadtudományi Köztestületi Tagsága a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében 2007. november 15-én rendezte meg, az immár hagyományos éves tudományos konferenciáját. Az alábbiakban közreadjuk a rendezvényen elhangzott három előadást.

Ács Tibor

A hadtudomány magyar iskolájának két évszázados históriájáról

A Hadtudományi Bizottság elnöke bevezető előadásában felvázolta a hadtudomány magyar iskolája 200 éves történetének főbb állomásait, méltatta a 125 éve megalakult Hadtudományi Bizottság munkáját, hangsúlyozta a hadtudomány és a honvédelmi közgondolkodás fontosságát és utalt arra, hogy a hadtudomány és az iskola egységének megtestesítője ma a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

A Hadtudományi Bizottság nevében szeretettel köszöntöm a jelenlévőket a magyar tudomány ünnepe és kiemelt hadtudományi rendezvénye, az MTA Hadtudományi Köztestületi Tagság tudományos konferenciája alkalmából. Mindenkit köszöntök, aki a tudományunk iskolájáért, tehát a jövőért felelősen gondolkodva, valamit tenni akar, s arra törekszik, hogy a társadalomban, a hadi iskolában és a honvédségben, méltó helyére kerüljön a tudomány – a hadtudomány – és a racionális gondolkodásmód: a korunk, országunk és biztonságunk kérdéseire mindig kíváncsi, és a haderőnkben oly nagyon szükséges nyitott szemléletmód.

Mondandóm, a 200 éves magyar hadtudomány iskolájáról és az MTA 125 éves Hadtudományi Bizottságáról, csak rövid szubjektív előhang lesz, néhány fontos kitekintéssel a tudományos konferenciánkhoz.

A tudomány ünnepe eddigi rendezvényein az előadók kiemelték, hogy a tudomány nem védekező, hanem értelmező és segítő „hadállásból” nyújt kezet az iskolának. Teszi ezt annak érdekében, hogy hosszú évek után a magyar tudomány is elnyerje méltó jutalmát az iskolában alakuló sorsok, kibontakozott olyan tehetségek által, akik kutatásaikkal, az élet különböző területein jeles alkotásaikkal tudóssá váltak, nem egyszer világra szóló felfedezéseikkel.

Engedjék meg, hogy ezt a gondolatot diszciplínánk művelőinek hagyományával, neves elődeink példájával megerősítve, a közelmúlttal kezdjem. Bizottságunk és köztestületi tagságunk 1997 óta emlékezik meg a magyar tudomány ünnepéről. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy egy évtizedes tradícióvá nemesedett a magyar tudomány napja, majd ünnepe. Az Országgyűlés 2003-ban nyilvánította hivatalosan a magyar tudomány ünnepévé november 3-át, azt a napot, amikor 1825-ben Széchenyi István birtokainak éves jövedelmét ajánlotta fel a Magyar Tudós Társaság megalapí-

tására. A 2003. évi XCIII. törvény a tudomány társadalomban betöltött szerepét kiemelkedően fontosnak, a tudomány művelése és fejlesztése érdekében végzett tevékenységet elismerésre, és kiemelkedő támogatásra méltónak tartja. Ezen a napon ünnepélyesen fejet hajtunk tudós elődeink előtt, akik hozzájárultak a magyar tudomány fejlődéséhez, az emberiség tudásának, ismereteinek gyarapításához.

Konferenciánkon fel kell idézzük, hogy a Hadtudományi Bizottság 1996. december 11-ei állásfoglalásában, köztestületi tagságunk nevében, elsőik között fejtette ki, hogy a tudományág fejlődése és társadalmi hasznossága érdekében, indokoltnak tartja azt a kezdeményezését, mely szerint minden év november harmadika legyen a tudomány ünnepélyes napja, hangsúlyozva, hogy ez a dátum a magyar és az egyetemes tudománytörténet igen jelentős kettős évfordulójához kötődik.

Bolyai János mérnökkari alhadnagy a híressé vált 1823. november 3-ai levelében először számolt be, arról, hogy „a semmiből egy ujj más világot teremtettem” és a nemeuklideszi, az abszolút geometria felfedezésével megalapozta a magyar tudomány nemzetközi elismertségét. Széchenyi István, a 4. huszárezred első lovasszázadosa egyenruhában, a pozsonyi országgyűlés 1825. november 3-i kerületi ülésén birtokai egyévi jövedelmének felajánlásával segítette elő a Magyar Tudományos Akadémia megalapítását. Történelmi tettéhez, nemes gesztusához ezeket a szavakat fűzte: „Ezt nem minden ember teheti úgy, mint én. Én katona vagyok és nőtlen!”

A korabeli médiában is közreadott, ma már tudománytörténeti nyilatkozatunk kiemelte: „Nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy mindkét, máig ható híres november 3-i esemény két katonatiszt munkálkodásának volt köszönhető. Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak és Bolyai Jánosnak, a legnagyobb tudósunknak a hazát és a tudományt szolgáló tettei, művei elevenen élnek a nemzet emlékezetében.”

Közismert, hogy az idej magyar tudomány ünnepének központi témája „A tudomány iskolája”. Ennek a gondolatkörnek a jegyében választottuk mi is tudományos konferenciánk témájául a *hadtudomány és a katonai oktatás intézményei, a hadtudomány és honvédelmi közgondolkodás kérdéskörét*. Kiindulva abból a tényből, hogy a hadtudomány iskolája diszciplínánk fejlődéstörténetében kettős jelentős évfordulót ünnepel: egyrészt két évszázada kezdte kidolgozni a 1807. évi országgyűlésnek a „Nemzeti Katonai Akadémiának elrendelésére kiküldött Deputáció”-ja azt a törvényjavaslatot, amely alapján megszületett a 1808: VII. törvénycikkely; másrészt 125 éve, hogy a már egy éve húzódó „indítványt a Hadtudományi Bizottság szervezése tárgyában” elfogadta a Magyar Tudományos Akadémia, és az 1882. október 30-i összes ülése elhatározta a III. Osztály Hadtudományi Bizottságának felállítását.

Közismert, hogy történelmünk több mint ezer esztendejének hosszú és viharos folyamatába kapcsolódik a több mint két évszázad magyar hadügye: a hadtudomány magyar iskolájának 200 éves históriája. A magyarság társadalmi fejlődésének, sorsa alakulásának, nehéz, vajúdó fordulatokban és tragédiákban bővelkedő történelmi korszakai voltak ezek az idők. A magyar hadtudomány iskolája és a katonai felsőoktatás, a tisztképzés ügye ebben az állandóan változó társadalmi és politikai, gazdasági és kulturális, tudományos és hadügyi közegben alakult, formálódott olyanná, ahogyan ma előttünk áll: sokfelől sokféle ok miatt hol elismert, hol léte, szerepe kétségbe vont, működése kritizált, de alapvető funkcióját – a *jövő, az ország építése és védelme szolgálatában* – lényegében mindvégig teljesítette.

A kutatás már sok mindent feltárt abból a hosszú és rögzös, válságokkal és kihagyásokkal terhes történelmi útból, amelyet megtettünk az elmúlt évszázadokban – a nemzeti katonai akadémiától a nemzetvédelmi egyetemig. Ám a tudomány művelőinek még sok a tennivalójuk ahhoz, hogy további kutatásaikkal még részletesebben feltárják, feldolgozzák és bemutassák a történeteket: a gondolat meghirdetésétől a megvalósításig; a különböző katonai felsőoktatási koncepcióktól, a látszólag létező katonai felsőoktatási intézménytől, a valóban élő, működő, a kutatás és tanítás egységét hordozó, a tudomány és oktatás egységét megvalósító, korszerű felsőfokú hadiiskola létrejöttéig.

Az tagadhatatlan, hogy a 18. század második felében egy markáns szervezeti változás és egy tartalmi fordulat következett be a tudományok egyetemes történetében. A kibontakozott átfogó tudományos paradigma, a 19. század első harmadáig egyértelműen vezérelte a német, s a vonzáskörébe tartozó magyar tudományos kutatások jelentős részét. Ez alapján fogalmazódott meg, a mindennek előtt Wilhelm von Humboldt nevéhez köthető egyetemi reformkoncepció, amelynek mintájául a 18. századi göttingeni egyetem szolgált, melyet a jeles tudós 1789-ben fejezett be. Sajnálatos, hogy a tudomány iskolája hazai fejlődéstörténetének tárgyalásakor egy jelentős tényező hatásának a vizsgálatát rendszerint elfelejtjük. Nem vesszük számba, hogy ezt a híres német egyetemet már a 18. század végén elvégzett nem kevés számú magyar, milyen befolyást gyakorolt a tudományban való elmélyedés hazai iskoláinak a lehetőségeire, a tudomány és az oktatás kapcsolatára. A tudománytörténetben elfogadott, hogy közel 200 éve – (1810 berlini egyetem megalakulásával) – *hirdette meg Wilhelm von Humboldt a kutatás és a tanítás egységét hordozó felsőfokú iskola, az egyetem gondolatát.* Ennek hatására, születtek meg a 19. század elejére a modern egyetemi rendszer első modelljei szerte Európában, így Magyarországon is.

Ám arra viszont nem figyeltünk fel, hogy a 18. század végétől elődeink – nem egy magyar civil és katona tudós, jeles politikus és államférfi – olyan a kutatás és a tanítás egységét megvalósító katonai felsőfokú iskola létrehozására törekedett, amely tudományosan felkészíti a hallgatóit az ország építésére és a nemzet védelmére, s a hadtudomány művelése mellett, a kor tudományainak kutatására és a tudományos vívmányok hasznosítására, nemcsak a hadügyben, hanem, a civil társadalom és gazdaság fejlesztésében.

Gondoljunk csak arra, hogy 1790-től 1849-ig az önálló magyar hadügy egyik fő pillérére képező katonai felsőoktatás intézménye, a „nemzeti hadiiskola”, „egy nemzeti katonai akadémia” felállítása érdekében, milyen heves politikai küzdelem folyt a magyar országgyűlésekben, több mint félévszázad alatt hány tervezetet és törvényt alkottak a követek. Az 1790. évi LXVII. törvénycikk előírta, hogy egy bizottság készítse elő az 1792. évi budai országgyűlésre *„Egy katonai akadémia felállításának tervzetét”.* Az 1790–91. évi országgyűlésen először felvetett gondolat, hogy Budán *„nemzeti hadiiskolát állítsanak fel,”* nem aludt el. A Budán létesítendő magyar katonai akadémia első ismert tervezeteinek egyikét, a később neves építész (a debreceni Nagytemplom és kollégium tervezője), és hadmérnök vezérőrnagy, akkor még mérnökkari százados, Péchy Mihály 1792. január 26-án készítette el. A 15 főlíó terjedelmű koncepció címe: *„Egy katona iskola formálásához való summás Első Munka.”* Ám Péchy Mihály munkájára akkor még nem volt szükség, az 1792. évi magyar országgyűlésnek nem sikerült elfogadtatnia az első magyar katonai akadémia létrehozását.

Az 1802. évi országgyűlés ugyan elfogadta az 1802. évi IV. törvénycikket, a katonai akadémiáról s tanulmányokról és az ezek céljaira gróf Festetics György, Rhédey Lajos és Párnitzky Mihály, által tett alapítványokról. Ez kimondta, az 51 ezer forint alapítványi összeget – ha az ifjaknak, akik „a hadi pályára szükséges tudományokban való kiképzése végett katonai akadémia állíttatnék fel, a pesti egyetemen egy tanszék szerveztessék a katonai tudományok előadására” – kell fordítani. A Katonai Ludovika Akadémiáról szóló 1808. évi VII. törvénycikk formálisan létrehozta ugyan a nemzet által követelt magyar katonai felsőoktatási intézményt, de tényleges megnyitását és a magyar nyelven folyó tisztképzést, a Habsburg Birodalom érdekeit féltő uralkodó és Udvari Haditanács megakadályozta, lehetetlenné tette. Az Akadémiának mindene megvolt: igazgatója 1809-től Petrich András ezredes, később altábornagy, épülete (1830. június 28-án ünnepélyesen letett alapköv feliratának első sora: „Magyar ifjaknak. A hadi tudományokban való oktatására.”); tekintélyes összegű alapítványa, tanterve stb. – csak az oktatást és kutatást nem engedték meg magyar nyelven. A hadtudományi oktatás keretében megtett lépések között csak utalunk a maga nemében, egész Európában egyedülálló Magyar Hadi Főtanoda 1848–49. évi történetére, amely dr. Petzelt József honvéd alezredes, egyetemi tanár vezetésével olyan korszerű katonai felsőoktatási intézménynek indult, melyben első hadügymiszterünk és az országgyűlés elgondolása szerint, majd „jó európai tanárok” oktatnak, akiknek „nevére csődülni fog ide az ifjúság”.

Nagyon figyelemre méltó tanulságokat nyújt számunkra dualizmuskori felsőfokú tisztképzés fejlődéstörténete (az 1872. évi XVI–XVII. törvénycikkektől), de nem kevés tapasztalatokkal szolgál a 20. század első felének (az 1922. évi X. törvénycikktől), a második világháború végéig tartó a katonai vezetés és a tisztképzés története.

A tudomány ünnepén arról is meg kell emlékeznünk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia alapításától, 1825-től a hadtudomány jelentős művelője, közvetítője, terjesztője, a hadi iskola létrehozásának és működésének ösztönzője, hirdetője, támogatója, olykor némileg helyettesítője is volt. Az Akadémia és tudós tagjai (például katonatagjai: Kiss Károly, Korponay János, Mészáros Lázár, Hollán Ernő, Tóth Ágoston, Kápolnai Pauer István, Rónai Horváth Jenő, Pilch Jenő, Gyalóky Jenő, Markó Árpád és mások) a különböző időszakokban mindig létrehozták, diszciplínáink akadémiái művelésének különböző szervezeti formáit és hirdették a hadtudomány és iskolája nélkülözhetetlenségét, szükségességét az ország fejlődése, védelme érdekében.

Ezt bizonyítják Tanárky Sándor őrnagy „A hadtudományoknak az álladalmak, s különösen magyar hazánk fentartására életbe ható fontosságáról” című hadtudományi rendes tagi székfoglaló értekezésének első mondatai is. „Szokatlan hírt pendíték meg! A hadtudományok hasznairól akarok értekezni. Úgy akarom a hadtudományokat előállítani, mint a nemzeti élet fenntartásának leghatalmasabb eszközét; elhanyagolásukat, mint politicalai halálra vezető legegyszerűbb utat.” A Magyar Tudományos Akadémia 1838. november 19-i kisgyűlésében elmondott székfoglalójában Tanárky Sándor olyan tudományos értékeket fogalmazott, amelyek a manák is szólnak. Szinte konferenciánk markáns felhívásai is lehetnének az alábbi tételei: „Európában nemzeti függetlenséget hadi erő, hadi erőt hadtudományos műveltség nélkül, nemzethez illőleg megfelelni akarni képtelenség.” És hogy „pedig e részben

sikeres előmenetelt tehesünk, mindenek felett hadtudományos intézetekre van szükségünk, mi nélkül örökre ott maradnánk, hol eddig voltunk.”

A magyar tudomány ünnepének megnyitóján a budapesti Városmajori Gimnáziumban, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke kiemelte a 21. század elejének igazi üzenetét: az iskola, az oktatás, a tudomány és a gazdaság szoros összefüggését. Megnyitójában azt hangsúlyozta: „Az a nemzet, amely nem lesz képes összekötni az oktatását, azaz a szellemi tőke újratermelését a kutatással, a fejlesztéssel, az innovációval, annak nem lesz versenyképes gazdasága.”

A köztisztviselési tagság konferenciájának fő célja – az előadások és a hozzászólások alapján – még jobban kibontakoztatni, még termékenyebbé tenni, azt a már folyó vitát, amely diszciplínánk katonai felsőoktatási lehetőségeiről és a közvéleményt „iskolázó” potenciáljának, teljesítőképessége problémáiról folyik. A hadtudomány és a katonai oktatás intézményeit, a hadtudomány és honvédelmi közgondolkodás kérdéskörét érintő konferencia hozzá kíván járulni a történeti múlt, a jelen és az elkövetkezendő jövő reális képének felvázolásához, hasznosításához.

A hadtudomány művelői, a MTA Hadtudományi Bizottsága és köztisztviselési tagsága elkötelezettek abban, hogy közel vigyék diszciplínánkat minden érdeklődőhöz, különösen az ifjúsághoz, a középiskolai tanulókhöz, akiknek nincs vagy csak kevés lehetőségük, van arra, hogy betekintsenek a hadtudomány kutatóműhelyeinek tevékenységébe, nemzetvédelmi egyetemünk mindennapjaiba, honvédségünk életébe. A magyar társadalom nagy gondja a tudás leértékelődése a felnövekvő nemzedék szocializációjában.

Tennivalónk között *gondolnunk kell diszciplínánk jövőjéről, a hadtudomány hazai művelőinek utánpótlásáról.* Foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel is, hogy a középiskolások és egyetemi hallgatók, az ifjú tiszti nemzedék elegendő számban lát-e olyan tudós tanárokat és rendkívüli egyéniségeket, akik a kor kihívásaira jól felkészítve, hatásosan tudják orientálni a fiatal korosztályból a tehetségeket a tudományos élet számára. Nem kellően biztosított a kemény tartású tudós katonai szakemberek utánpótlása. Ezért kutatni kell, hogy miként és milyen programmal szóljunk közvetlenül a középiskolások irányába. A fiatalok milyen középiskolából kerültek a katonai pályára és milyen indítékok hatására válnak vagy váltak tisztként a hadtudomány művelőivé, hadtudóssá?

Állítom, hogy ma létezik hazánkban és honvédségünkben az a tehetséggondozási iskolai lehetőség, amely kineveli a későbbi hadtudósokat, jeles kutatókat. Ám hangsúlyoznom kell a magyar hadtudomány iskolája megújulásának és sikeresebb jövőjének forrása: a *nagytekintélyű, tudományosan felkészült tanárszemélyiségek és az oktatás szolgálatát is vállaló kiemelkedő tudós kutatók egyenrangú együttműködése.*

Nem udvariasságból, hanem a valóságból kiindulva állapíthatjuk meg: *a tudomány és iskola egységének megtestesítője ma, a konferenciánknak otthont adó vendéglátónk, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.*